

ANTİK ÇAĞDAN İTİBAREN KENT FORMU ANLATISININ SİLİFKE ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Meltem AKYÜREK ALGIN^{1*}, Şebnem HOŞKARA²

¹ Toros Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
meltem.akyurek@toros.edu.tr , ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6174-0641>

² Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
sebnem.hoskara@emu.edu.tr , ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2328-4969>

DOI Nr. : 10.5281/zenodo.18290083

ÖZET

İnsanoğlunun varoluşuyla birlikte anlam kazanan kent kavramı kent formunun kavramsal olarak tartışılmasının ötesinde öncelikle anlaşılması gereken en önemli olgudur. Her kentin benzer bileşenleri bulunmakla birlikte her kentin özgün yönleri onu diğerlerinden farklı kılar. Tarım devriminin başlamasıyla yerleşik hayata geçilmesi kentlerin şekillenmesine de öncülük etmiştir. Bir kenti şekillendiren birçok bileşen bulunması, kent formunu anlayabilmek için birçok disiplinin bir arada çıkarımlar yaptığı çoklu disiplinli bir araştırma alanı oluşturur. Kentlerin belirlenmesinde hatta öncelikli olarak bir kent alanının yaşamak için seçim sebebi olmasındaki öncelikli etken o kentin coğrafyasıdır. İnsan, zaman ve mekan kavramı üçgeninde gelişen teoriler süreç içerisinde tarihsellikle bütünleşmiş tarih bilimini şekillendirmiş ve devamında ortaya çıkan mühendislik, mimarlık, arkeoloji içerikli birçok bilim dalı kentleri çeşitli yönleriyle ele almıştır. Bazen bir iktidar mücadelesi, bazen bir yönetim şekli, bazen sadece hayatta kalabilme çabasıyla şekillenen kentler her bir parçasıyla insan ve zamanla bütünleşik gelişir. Bu çalışmanın temelini kent formlarını ve kentlerin tarihi süreç içerisinde gelişim, değişim ve dönüşüm çabalarına etki eden etkenleri betimsel olarak anlamak oluşturur. Çalışmanın kapsamı tarihi süreçte ortaya çıkan çeşitli kent formları anlatılmış ve bir kentin oluşum felsefesine de ayrıca değinilmiştir. Çalışmanın sonucunda yaşadığımız kentlere dair fikir sahibi olarak, özellikle çok katmanlı kentlerde ortaya çıkan kentsel planlama kararlarına, tarihi çevre koruma bilinciyle destek verebilmek ve kentlerin geleceğine dair fikirler geliştirebilmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent formu, kentsel morfoloji, kent tarihi, Silifke

ABSTRACT

The concept of the city, which has gained meaning with the existence of mankind, is the most important phenomenon that must be understood beyond the conceptual discussion of the urban form. Although each city has similar components, each city's unique aspects make it different from the others. The transition to settled life with the beginning of the agricultural revolution also pioneered the shaping of cities. The existence of many components that shape a city creates a multidisciplinary research area where many disciplines make inferences together in order to understand the urban form. The primary factor in determining cities and even in choosing a settlement area to live in is the geography of that city. Theories that developed in the triangle of the concepts of man, time and space have shaped the science of history integrated with history in the process and many branches of science such as engineering, architecture and archaeology that emerged afterwards have addressed cities in various aspects. Sometimes shaped by a power struggle, sometimes by a form of government, sometimes by just an effort to survive, cities develop in an integrated way with people and time with each of their parts. The basis of this study is to descriptively understand urban forms and the factors that affect the development, change and transformation efforts of cities in the historical process. The scope of the study includes the description of various

urban forms that emerged in the historical process and also the philosophy of a city's formation. As a result of the study, it is aimed to have an idea about the cities we live in, to support urban planning decisions that emerge especially in multi-layered cities, with the awareness of historical environmental protection and to develop ideas about the future of cities.

Keywords: urban form, urban morphology, urban history, Silifke.

1. GİRİŞ

Kentler zannedildiğinin aksine durağan yani statik değildir sürekli devinen dinamik mekanizmalardır. Bu mekanizmayı üreten fikirler sonucunda oluşmuş yapay bileşenler ve doğal veriler kentleri oluşturur. Sözlük anlamı olarak 'nüfusun büyük bölümünün ekonomik faaliyet alanı olarak ticaret, sanayi, yönetim ve hizmetle ilgili işlerle geçimini sağladığı, toplumsal ve kültürel bir örgütlenmenin olduğu yerleşim alanı' şeklinde ifade edilen 'kent teriminin' oldukça çeşitli tanımları vardır. Örneğin, içinde yaşayanların çoğunluğunun tarım dışı iş kollarında çalıştığı, nüfus yoğunluğuna sahip, insanların barınmadan, eğlenmeye tüm ihtiyaçlarının karşılandığı ve sürekli bir toplumsal gelişim gösteren, bütünleşme derecesinin yüksek olduğu yerleşim yeri: ya da fertler arası ilişkilerde geleneksel ilişkilerden çok rasyonel davranışların ağırlıkta olduğu, özellikle sanayi ve benzer alanlardaki işlerin ağırlık kazandığı, günümüze has bir yerleşme biçimi ve topluluk türü olarak tanımlanmaktadır [1, 2]. Genel olarak 'kent' tanımındaki güçlük, başlangıç noktası olarak coğrafi, fiziksel, ekonomik veya sosyal faktörleri ele almakla ilgilidir. Canlı organizmalar şeklinde değişime uğradığı kabul edilen kentlerin daralma, genişleme, parçalar halinde yıkılma ve yeniden inşa edilme süreçlerinden geçmesi kent biçimini büyük ölçüde etkilemektedir. Bunların yanı sıra bireylerin değişen yaşam şekilleri ve çeşitlilik arz eden talepleri kent formunun biçimlenişinde etkindir [3]. Demografik açıdan her kentin

kendi dinamikleri çerçevesinde tanımını yapmak güçtür.

İnsan, zaman ve mekân kavramı üçgeninde gelişen teoriler süreç içerisinde tarihsellik bütünlüğüne tarih bilimini şekillendirmiş ve devamında ortaya çıkan mühendislik, mimarlık, arkeoloji içerikli birçok bilim dalı kentleri çeşitli yönleriyle ele almıştır. Tarım devrimiyle başlayan kent olgusu süreç içerisinde fiziksel, toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik değişimlerle şekillenmiştir. Farklı ele alış biçimleriyle farklı dinamiklere bağlı olarak tanımlanan "kent" kavramı beraberinde "kentsel form" olgusunu getirir. Tarihi süreçte tıpkı kentin tanımı gibi kent formunun biçimlenmesini ve tanımlanmasını etkileyen faktörler olmuştur. Bir kenti şekillendiren birçok bileşen bulunması, kent formunu anlayabilmek için birçok disiplinin bir arada çıkarımlar yaptığı çoklu disiplinli bir araştırma alanı oluşturur. Bu çalışmanın amacı özellikle çok katmanlı kentleri ilgilendiren kent tarihi ve kentsel morfoloji temelli çalışmalar için kent formu olgusunu bağlı olduğu değişkenler çerçevesinde tartışmak ve kent biçimini etkileyen faktörleri ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışmanın sınırlarını ve kapsamını Silifke kenti üzerinden yapılan kent tarihi okuması ve analizler oluşturmuştur. Sonuç olarak çok katmanlı bir kent okumasının bağlı olduğu bileşenlere ve dikey/yatay katman haritalarının analiz biçimlerinin ortaya koyduğu somut verilere göre gelecekteki doğru kentsel planlama kararlarına altlık oluşturulabilmesi hedeflenmektedir.

2. SİLİFKE KENTİ COĞRAFİ KARAKTERİ VE KISA TARİHÇESİ

Tarihte Manavgat Çayı ve Tarsus Çayının batısı arasında kalan Göksu Nehri havzasındaki alana Dağlık (Taşlık) Kilikya denilmiştir. Dağlık Kilikya'nın doğu kısmı olan günümüzdeki Çukurova Bölgesi olarak tanımlanan alan ise Ovalık Kilikya'dır. Genel olarak Kilikya bölgesindeki yerleşimlerin dayandığı tarihi temellerin iki

önemli sebebi vardır. Bunlardan birincisi tarıma elverişli topraklar üzerinde kurulmuş olmaları, ikincisi uzun mesafe ticaret yollarına sahip olmalarıdır.

Silifke, Neolitik Dönemden (M.Ö. 7000-M.Ö. 5600) günümüze kadar iskân edilen Dağlık Kilikya sınırları içerisinde yer almıştır [4]. Sekiz bin yıllık uzun tarihi bir geçmişe sahip olan Silifke ve çevresi, çeşitli dönemlerde savaş veya barış koşuluyla birçok toplumun uğrak yeri olmuştur. Toros Dağlarının kentte oluşturduğu topografya verileri sığınmacılar, kaçanlar ya da göçenler için avantajlı koşullar sağlamıştır [5]. Kentin Göksu Nehri kenarında kurulmuş olması ömrünü uzatmış ve tarihsel önemini pekiştirmiştir.

Tarihi kayıtlara göre Silifke ve çevresinde yaşadığı bilinen en eski toplum, Altaylardan geçerek ilk önce Mezopotamya'ya yerleşen, oradan da M.Ö. 3000 yıllarında Adana ile Antalya arasına göçen, Orta Asya Kökenli Sümerlerin bir kolu olan Luvi isimli topluluktur [6]. M.Ö. 4. yüzyıla kadar, Silifke ve etrafını kültürel açıdan etkileyen çeşitli krallıklar kurulmuştur. Arzava Krallığı, Hitit Krallığı, Kue Krallığı, Kizuvatna Krallığı ve Kilikya Krallığı gibi adlarla anılan bu krallıklar kentte sosyal olarak heterojen bir sosyal yapı oluşmasına öncülük etmiştir [7]. Sahip olduğu coğrafi özelliklerin dışında stratejik öneminden dolayı günümüze kadar varlığını sürdüren Silifke, Makedonya Kralı Büyük İskender'in Diadok adı verilen dört komutanından biri olan Seleukos Nikator'un (M.Ö. 290) kendi adıyla kurduğu 9 adet kentten günümüzde varlığını sürdüren tek kenttir [8]. Seleukos Nikator, günümüzde Seleukeia'nın batı taraflarında yer alan antik Holmi/Holmoi (Taşucu) civarına yerleşmiş olan Ağa Limanı halkını, kentin kuzeyinde yer antik Ura yerleşimi ve Olba yerleşimi halkını çalıştırılmak üzere günümüzde Silifke kent merkezi olarak bilinen alana getirerek Makedonya diliyle Seleukeia ad Kalykadnum olarak isimlendirilen şehri şekillendirmeye başlamıştır [9]. Aynı yıllarda kentin adı kısaltılarak Seleukeia

olarak kullanılmaktadır [10]. Özetle, Seleukeia M.Ö. 290 yılında kent devleti olarak Seleukos Nikator tarafından kurulmuştur. 10 yıl varlığını başarıyla sürdüren kentin fiziksel dokusundaki gelişim, Seleukos'tan sonra tahta çıkan kralların başarısızlıkları yüzünden gerilemeye başlamıştır. Kent çeşitli krallıklar arasında sürekli el değiştirmiş, sürekli savaşlara maruz kalan bir kent olarak varlığını sürdürmüş ve en sonunda halk tarafından çıkarılan isyanlarda yakılmıştır [7]. Dolayısıyla kentte tarihi kaynaklardan ulaşılan sözlü bilgiler dışında Seleukoslar Dönemine ait fiziki veri bulunmamaktadır [10]. Seleukoslardan sonra M.Ö. 64 yılında kentte Roma hakimiyeti başlamıştır [7]. Roma Dönemine ait kalıntılardan bir takım somut verilere ulaşabilmek mümkündür. Roma Döneminin ardından 395 yılında kente hâkim olan Bizans Dönemi hem idari hem fiziki yapılanma bakımından kısmen Roma Döneminin takibi şeklinde ilerlemiştir. Yedinci yüzyıldan itibaren Silifke kentine başlayan Arap akınlarıyla birlikte kent sürekli el değiştirmiştir. Zaman zaman Bizans hakimiyetinde zaman zaman Arapların elinde kalmak koşulu ile 12 defa el değiştirdiği iddia edilen kentte kargaşa ve yol alamayıştan söz etmek mümkündür.

Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın görevlendirdiği, komutanlarından Afşin, 1067 yılında Seleukeia'ya (Silifke'ye) gelerek kentin Selçuklu Türkleriyle ilk kez karşılaşmasını sağlamıştır. Anadolu Selçuklularının Kilikya'yı alarak Türk egemenliğini kesin biçimde yerleştirmesi 1153-1155 yıllarında gerçekleşmiştir. Ancak 1190 yılında Ermeni Kralı II. Leon Seleukeia (Silifke) ve çevresini alarak kaleyi genişletip güçlendirmiştir. 1224 yılında I. Alâeddin Keykubad tarafından Kilikya bölgesine düzenlenen seferlerde Seleukeia'nın da içinde bulunduğu Dağlık Kilikya toprakları kazanılmış olsa da o yıllarda, Seleukeia (Silifke), Ermeni süzerenliği altında Hospitaliers Şövalyelerinin elindedir [11]. Seleukeia (Silifke), 1228 yılında Türklerin

idaresine geçmiştir. Ermeniler ve Türkmenler arasında Silifke için savaşlar ve saldırılar devam etmiştir. 1256 yılında Karamanoğullarının Silifke’de hakimiyeti kesinleşmiştir. Karaman Bey’in güçlendiği ve Ermenileri yendiği son savaştan sonra Silifke Kalesi Karamanlılara, kentin yönetimi de Hamit Bey’e geçmiştir [12]. Yedinci yüzyıldan 13. yüzyıla kadar yaşanan siyasi kargaşaların etkisiyle savunmaya odaklanılan kentte, yaşantı tamamen kale içerisinde geçmiştir.

Karamanoğulları döneminde kenti Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katabilmek adına saldırılar başlasa da Osmanlılar uzun süre başarı gösterememişlerdir [13]. 1471 yılında Silifke’ye sefer düzenleyen Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki ordunun başarısıyla kent Osmanlılara geçmiştir [6]. İdari açıdan bir süre Karamanoğulları ve Osmanlılar arasında belirsizlik dönemi yaşanan kentte, 1483 yılında Karamanoğlu Kasım Bey’in vefatıyla birlikte Osmanlıların üstünlüğü ve hakimiyeti tamamen kabul edilmiştir. Silifke, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Adana Vilayetine, Kıbrıs Vilayetine ya da Konya Vilayetine bağlanarak, zaman zaman nahiye/bucak, zaman zaman ilçe/kaza, zaman zaman da sancak merkezi durumunda yönetilmiştir [9].

Özetle Silifke kentini etkileyen 6 idari dönem olmuştur. Kent idaresinde hâkim olan hükümdarlıkların gerek sosyal yapılanmasıyla gerekse ekonomik durumuyla kentlerin fiziki yapısına doğrudan etki etmesi Silifke kent formunda çeşitli bileşenlerin birlikte okunmasını sağlamıştır. Helenistik dönemden itibaren çeşitli somut belgeler bulunan kentte, her bir idari yönetim sürecinde kenti etkileyen farklı mimari tipolojiler ve yapı tipleri ortaya konmuştur. Her hükümdarlık kenti kendi mimari ön görüşü ve üslubu doğrultusunda tasarlamıştır. Her yeni dönem bir önceki dönemden beslenmiş fakat kendi üslubunu da yansıtmıştır. Dolayısıyla kent anlatılarında olaya kent tarihi olarak bakmanın ötesinde öncelikle yerleşim tarihini anlamak

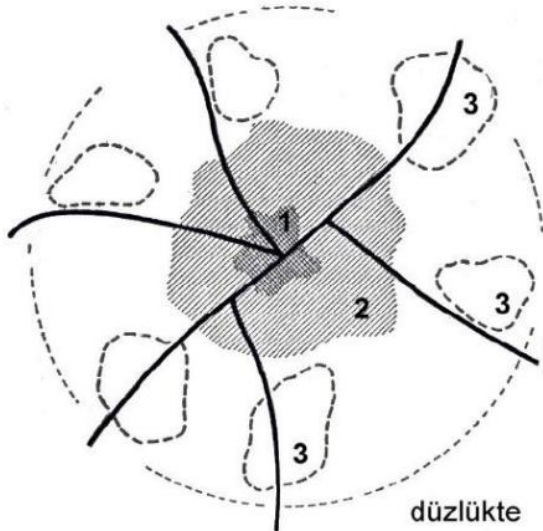
önemlidir. Silifke kentini kendisine hem yerleşim alanı olarak seçen hem de idari yönetimi kanıtlanmış M.Ö. 312-M.Ö. 64 tarihlenen Seleukoslar Dönemi, M.Ö. 64-395 tarihlenen Roma Dönemi, 395-647 tarihlenen Bizans Dönemi, 1256-1483 tarihlenen Karamanoğulları Dönemi, 1483-1923 tarihlenen Osmanlı Dönemi ve 1923 sonrası Cumhuriyet Dönemi olarak tespit edilen 6 idari dönem üzerinden kent formu okuması yapmak mümkündür. Bu dönemlerden bazıları iç karışıklıklar nedeniyle ya yapı üretememişler ya da ürettikleri yapılar günümüze gelememiştir. Aşağıda sözü edilen dönemlere ilişkin kent formu okumasına yönelik anlatımlar ve analizler dönemlere ilişkin kent yapılanmasını açıklayıcı niteliktedir.

3. ÖRNEKLER ÜZERİNDEN KENT FORMU KAVRAMI

Kent niteliksel ve niceliksel birçok verinin bir araya gelerek oluşturduğu bir olgu olmakla birlikte kültürel, fiziksel ve fonksiyonel yönleriyle birçok değişkene bağlıdır [14]. Kentler, sayısal değerler çerçevesinde değerlendirildiğinde öncelikle nüfusu ve fiziksel alanı ile tanımlanır. Fiziksel alan kenti çevreleyen sınırlar yani dış çizgiler içerisinde kalan büyüklüktür ki bu sınırlar kentin biçimini tanımlar. Yüzeysel olarak 2 boyutlu düşünüldüğünde ortaya çıkan bir kent geometrisi mevcuttur elbette ancak fiziksel alan içerisinde 3. boyutta gelişen yapı çevre kent dokusunu oluşturur. Kent kullanım alanının büyüklüğü, biçimi ve dokusu insanlar ve yapılar tarafından kullanım oranına göre bir yoğunluk oluşturur. Kentin iç ve dış oluşumunu belirlemede önemli etken olan insan hareketliliği ve yapıların kullanım yoğunluğu [15] aslında kentsel biçime ilişkin analitik neticeleri ortaya koyar. Lynch (1981) kent formunu çeşitli kriterlere dayandırmıştır. Bu kriterleri; canlılık-vitality, duyu-sense, uyum-fit, erişim-access, denetim-control ve artı özellikler olarak verimlilik- efficiency ve adalet-justice olarak tanımlar.

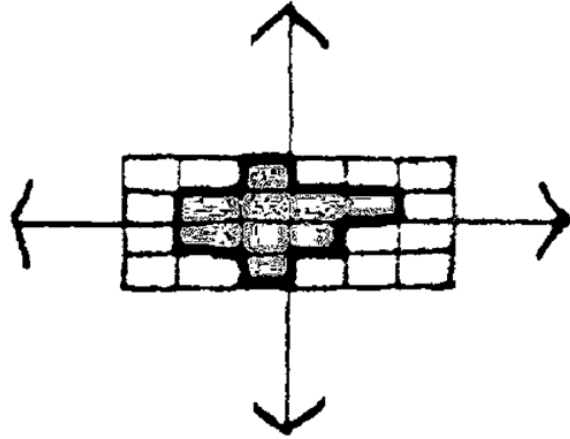
Bu bağlamda kent formu içerisinde somut ve soyut veriler barındıran, tanımlanabilen ya da hissedilebilen, sayılabilen ya da sayılamayan çeşitli değişkenlere bağlı olarak; kentsel biçim yani bilimsel literatürde yerini bulan kent makro-formu, fonksiyon-işlev alanları, ulaşım sistemi, yerleşme büyüklüğü ve yoğunluk dağılımı olarak açıklanır [16]. Ekonomi, toplumsal yapı, nüfus dağılımı, siyasi süreç, teknolojik olanaklar ve alt yapı, doğal etmenler ve coğrafi durum kent biçimini etkilemekle birlikte yerleşme biçimleri genellikle coğrafi konumla doğrudan ilişkilidir. Yerleşim alanı olarak seçilen bir yerin topografik yapısı yani engebeli olup olmaması o alandaki yerleşme biçimine doğrudan etki eder.

Düz ya da göz ardı edilebilecek miktarda eğim olan alanlarda kentin büyüme potansiyeli daha fazladır. Fakat düz alanda gelişen kentler 2. boyutta gibi algılandığı için, kentin doğal biçimi ve özgün yapısı kent sakinleri tarafından hissedilemez. Düz alanda kurulan kentlerde özellikle çok katmanlı ise merkezden dışarı doğru önce çekirdeğin olduğu sonra yerleşim alanının büyüdüğü ve geliştiği en son da gelişime açık yeni alanların belirlendiği kent biçimlenişi görülür (Görsel 1).

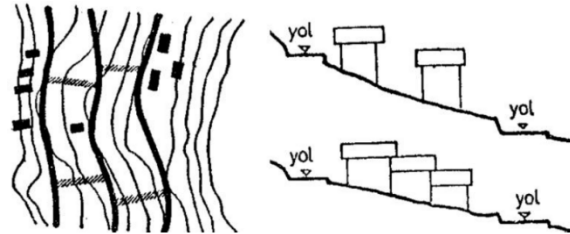
Görsel 1: Düz alanda kurulan kent planı tip 1 [17, 18]

Düz alanda ilk kez kurulan kentlerde ızgara tipi lineer, doğrusal hatların izlenebildiği bir kent biçimlenişi planlanabilir (Görsel 2). Özellikle çok katmanlı kentlerde hâkim olan medeniyetlerin kent kurma ilkeleri paralelinde birçok Anadolu kentinde bu şemanın izlendiği görülür. Helenistik dönemden itibaren kesintisiz varlığını sürdüren kentlerde Roma kent planlarının izleri en üst katmanlara kadar yansımıştır ve hissedilebilir durumdadır.

Görsel 2: Düz alanda kurulan kent planı tip 2 [17, 18]

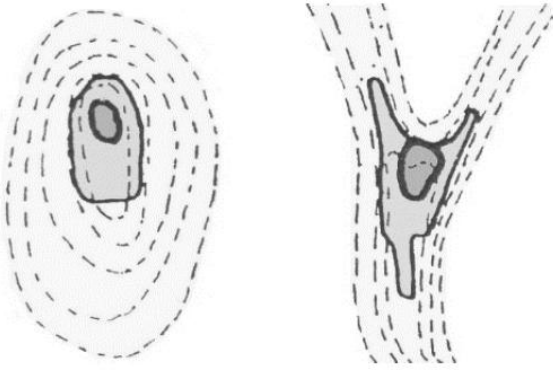
Eğimli alanlarda gelişen kent biçimlenmelerinde yollar, meydanlar, yapılar arazinin el verdiği olanaklar çerçevesinde eğim derecelerine göre gelişir (Görsel 3). Manzaraya göre yerleşme temelli prensiple incelendiğinde eğimli alan yerleşimleri daha avantajlıdır. Fakat yaya sirkülasyonu bakımından dezavantajlı durumlar ortaya çıkar.

Görsel 3: Eğimli alanda kurulan kent planı tip 1 [17, 18]

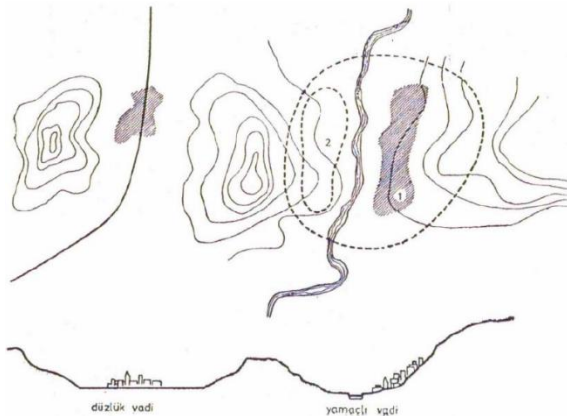
Savunma düşüncesi temelli akropol alanlarında kurulan kentlerde tepelerden aşağıya doğru öncelikle tepeyi saracak biçimde yerleşmeler gözlenir (Görsel 4).

Süreç içerisinde tepeye inşa edilen ve Anadolu'nun birçok kentinde korunabilen kaleler birçok medeniyetin izlerini barındırarak kentlerin kendi makroformu dışında bir kent planı şeması çizerler. Sadece kaleler ve surları değil, akropol eteklerine doğru inen medeniyetlerin izleri bazı kentlerde takip edilebilir durumdadır (Görsel 4).

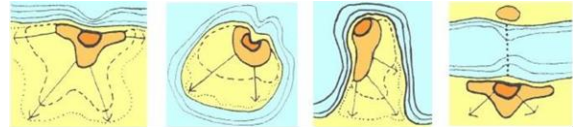
Görsel 4: Eğimli alanda kurulan kent planı tip 2 [17, 18]

Vadilerde kurulan kentlerde daha farklı bir kent oluşum şeması izlenir. Dar olan vadilerde kentler vadinin uzunluğuna göre yayılır ve yamaçlara doğru yükselerek konkav bir şema oluşturur (Görsel 5). Zaman zaman da vadiden nehir veya derenin geçmesi gibi durumlar söz konusudur. Bu durumda vadi kenti ikiye böler [3].

Görsel 5: Vadi yerleşme örnekleri [17]

Antik çağdan itibaren yerleşim yerlerinin belirlenmesindeki en önemli etkenlerden olan su ögesi kent biçimlenişini etkileyen majör faktörler arasındadır. Su kenarında kurulan kentlerde topografik çeşitlilik (düzlukte, eğimde, vadide) söz konusu olsa da yaşam alanlarının suya dönük tasarlanması ve su kenarlarındaki yapılaşmanın daha alçak seviyede tutulması binaların manzarasına olumlu etki eder (Görsel 6).

Görsel 6: Su kenarı yerleşme örnekleri [18]

Kent formalarının oluşum şemaları değerlendirildiğinde coğrafi koşulların en önemli etken olduğu görülmekle birlikte ilk çağ yerleşimlerinden itibaren kentlerin kurulma felsefesinin anlaşılması ve olaylar zincirinin çözülmesi önemlidir. Siyasi otorite ve insan eğilimleri çoğu zaman gerçeklik ve muğlaklık arasında geçişler yaşamış ve kendi belirlediği ilkeler çerçevesinde tarihi ve fiziki süreci yönetmiştir. Dolayısıyla her dönemin kendi dinamikleri çerçevesinde anlaşılması kent formlarının okunmasında bir diğer kademeyi oluşturur ki bu alan başka bir çalışmanın içeriğinde değerlendirilmelidir. Bu çalışma kapsamında öne çıkan kent formlarına genel bir bakış açısı geliştirilmesi ve antik Silifke kent formunun anlaşılması, konunun sınırlarını ve çerçevesini belirlemiştir.

4. SİLİFKE KENT FORMUNUN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

Yerleşme tarihi analizleri kent formu olgusunun doğasına referans etmektedir. Bu bağlamda Silifke kentini kuran Seleukoslar Dönemine (M.Ö. 312 - M.Ö. 64) ait somut kanıt bulunmasa da kentin isminin kullanımının sürdürülebilirliğine halen referans eden dönem olması itibarıyla ve sözlü kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında kentin incelenmesi gereken en alt

tabakasıdır. Akropol ve eteklerinde şekillendiği düşünülen Seleukeia (Silifke) kenti, kenti kuran Seleukos Nikator'dan sonra başa gelen kralların başarısızlıkları sebebiyle idari kargaşa dönemine maruz kalmıştır. Siyasi yapılanmada ortaya çıkan karışıklıklar kenti fiziki olarak da etkilemiştir. Aslında siyaseti çoğu zaman fiziksel yapılanmanın simgesi olarak kullanan medeniyetler, mimari üslupları ve yapıtlarıyla çoğu zaman güçlerini vurgulayabildiklerine inanmışlardır. Sözü edilen çerçevede düşünüldüğünde medeniyetlerin yapım sistemlerindeki teknik detayları önemseydiği ve yüzyıllarca ayakta kalabilecek yapılar inşa ettiği bilinir. Fakat Seleukoslar'ın inşa teknikleri ya bu geleneğin gerisinde kalmıştır ya da sadece sözlü kaynaklarda vurgulanan kentteki ayaklanma fiziksel dokuda ifade edilenden daha büyük sonuçlar doğurmuştur. Nitekim Seleukos saraylarının ayaklanma sırasında çıkarılan yangınlarda yakıldığı çeşitli kaynaklarda vurgulanmıştır [7].

Roma Döneminde kentte (M.Ö. 64-395) kısmen Seleukoslardan kalan izler takip edilmiştir. Çünkü Seleukeia (Silifke) kentinin oluşum ve gelişim nitelikleri değerlendirildiğinde 2 temel veri ile karşılaşılır. Bunlardan birincisi ilk yerleşim alanı olarak benimsenen akropol ve etekleri yani dağlık kısımda kurulan kent şeması, ikincisi ise Göksu Nehri kıyılarında ovalık alanda şekillenen ve tipik Roma kentlerini anımsatan ızgara tipli kent şemasıdır. Dolayısıyla Romalılar kent kurma konusundaki başarılarını Seleukeia (Silifke) kentine kısmen yansıtmışlardır. Akropol ve eteklerinde kurulduğu iddia edilen ancak döneme ilişkin hiçbir somut kanıtın belgelenmediği Seleukeia (Silifke) kenti topoğrafik yapıya uygun biçimlenmiştir. Akropol ve etekleri dışındaki alanın tamamında daha düzenli bir şema gözlenir.

Bizans Dönemi (395-647) hem idari yapılanma hem fiziki gelişim olarak kısmen Roma Döneminin devamı şeklindedir. Ancak Bizans geleneklerine uygun kalıntılar kent dokusunda yer yer hissedilir. Yapı ölçeğinde

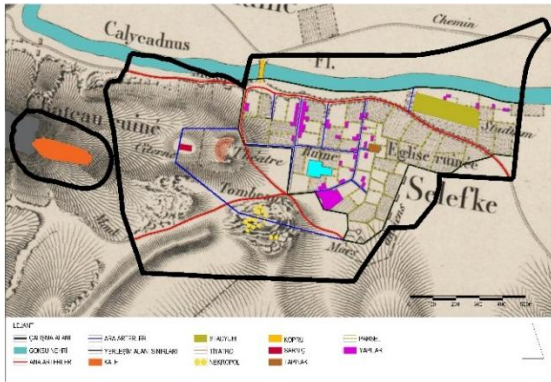
takip edilebilen Bizans Dönemi kent ölçeğinde bulanıktır. Yani tespit edilen Bizans dönemi kalıntıları bir doku oluşturmamakta ve dokuda birbiriyle ilişkili biçimlenmemektedir. Bizans Döneminde de aslında siyasi karışıklık ve Arap saldırılarının sıklığı fiziki gelişim sürecini olumsuz etkilemiştir.

Karamanoğulları Dönemi (1256-1483) yaklaşık 200 yıl boyunca siyasi kargaşanın sürdüğü bir dönemdir. Karamanoğulları Döneminde demografik olarak kentin yapısında net değişiklikler olmakla birlikte mimari açıdan kentte çeşitlenmeden söz etmek mümkün değildir.

Osmanlı Dönemi (1483-1923) özellikle akropol alanında Helenistik Dönemden itibaren varlığını sürdüren kent kullanımının kale içi yerleşim dokusunun geliştirildiği, tamamıyla bir kent formundan söz edilebilecek hale getirildiği bir dönemdir. Evliya Çelebi Seyahatnamenin 9. Cildinde Silifke kent dokusundan söz eder. Evliya Çelebi akropol alanının doğu ve güney tarafında varlıklı olmayan tek bir mahalle olduğunu belirtir. Seyahatnamede bu mahallede 700 adet toprak çatılı konut, 3 adet cami, 1 adet hamam, 2 adet han ve 50 adet dükkân olduğu anlatılır. Kentte o yıllarda Roma döneminde inşa edilen ancak özgün niteliğini kaybetmiş 1 adet köprü bulunmaktadır. Köprünün girişinde mahkeme binası ve ona yakın Göksu kıyısında konumlandırılmış Paşanın sarayı mevcuttur. Silifke Kalesi kent dokusunda 60 toprak çatılı konut bulunur [19]. On yedinci yüzyıla ait Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden elde edilen belgelerde kentte, 1651 yılında 20, 1702 yılında 68 ve 1711 yılında 41 adet konut bulunduğu belirtilir [20]. Dolayısıyla kente 1671 yılında gelen Evliya Çelebi'nin ifadelerinde çeviri hatasından kaynaklı çelişkiler olabileceği düşünülür. Nitekim yaklaşık aynı yıllara ait verilere göre 700 konut olabilmesi olası değildir. 1700'lü yıllarda kent dokusuna ilişkin somut bilgiler yer almamakla birlikte 1800'lü yıllardan itibaren kente gerek gezmek amacıyla gerekse inceleme yapmak

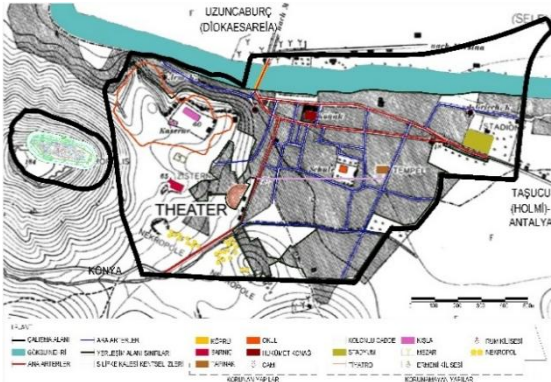
amacıyla gelen yabancı seyyahların kitaplarından edinilen gravürler, fotoğraflar, kent haritaları ve teknik bilgilere göre daha net bilgilere ulaşılır.

1838 yılında Leon de Laborde ve yanında getirdiği resamlar, Anadolu topraklarında çizilmiş ve basılmış gravürler yayınlamak amacıyla yaptıkları geziler sırasında Silifke ve çevresini anlatan görseller hazırlamışlardır. Silifke kent şemasına ilişkin ilk somut belge olan bu görsel üzerinden ana arterler ve kent biçimlenişi kısmen görülmektedir (Görsel 7).

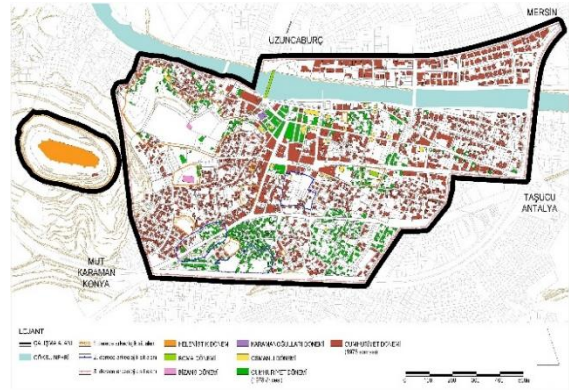
Görsel 7: 1838 yılında çizilen Silifke kentine ait gravür [21 üzerinden yazar tarafından geliştirilmiştir]

Josef Keil ve Adolf Wilhelm 1907 yılında Silifke kentine gelerek, kenti sosyal ve fiziki yönüyle incelerler. Leon de Laborde'den sonra kent dokusuna ilişkin çizimler geliştiren araştırmacılar Osmanlı Dönemi kent dokusuna ilişkin somut ve gerçekte örtüşen belgeler aktarırlar (Görsel 8).

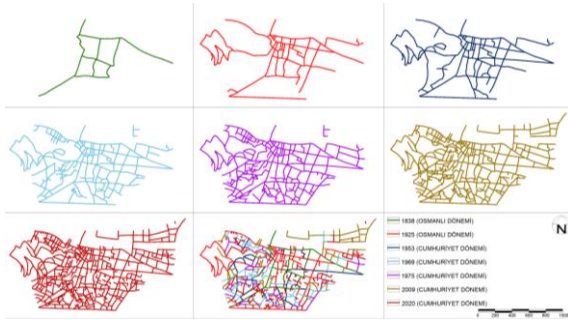
Görsel 8: 1907 yılında çizilen Silifke kentine ait kent planı [22 üzerinden yazar tarafından geliştirilmiştir]

Laborde, Keil ve Wilhelm'in sunduğu çizimler Silifke kent planı şemasının çıkarılması için altlık niteliğindedir. Ancak yaklaşık 8000 yıllık tarihi geçmişi ve 2000 yıldır kesintisiz yerleşim alanı olarak kullanılan kentin üst katmanlarından sayılan Osmanlı Dönemi öncesi kent kademelerine yapı ölçeğinde ya da akslarla çıkarımlarda bulunularak erişilebilmektedir. Aşağıdaki görselde yapıların ya da yapı kalıntılarının ait olduğu dönemler aktarılmıştır. Silifke Belediyesinden elde edilen 2021 yılına ait halihazır harita üzerinden geliştirilen görsel kentsel kullanıma ilişkin bilgi vermektedir (Görsel 9).

Görsel 9: Kent nüvesinde yer alan yapıların dönemleri

Yaklaşık 150 hektar (1,5 km²) büyüklükteki kent çekirdeğinde Seleukoslar dışındaki 5 idari döneme ait yapı ya da yapı kalıntıları mevcuttur. Bu yapılar kent makro-formuna ilişkin odak noktaları oluşturup referanslar vermekle birlikte kent formunun insan eliyle oluşmuş temel belirleyicisi sokak strüktürü ve akslarıdır. Kentin temel omurgası niteliğindeki sokak aksları tarihi süreçte kente yerleşen bütün medeniyetlerin izlerine dikey kesitte vurgu yapmaktadır (Görsel 9). Böylece kent formuna ilişkin tüm medeniyetlerin yatay katman haritaları üretilebilmektedir.

Görsel 9: 1838 yılından itibaren belirlenen Silifke kent strüktürü (yazar tarafından düzenlenmiştir)

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın temelini oluşturan kent formu anlatısının özü itibarıyla anlaşılmaktadır ki aslında kentler en üst ölçekli veri olarak öncelikle doğal bileşenlere göre şekillenirler. Bir kentin kent olabilmesi için ya da bir alanın yerleşim yeri olarak belirlenebilmesi için aslında o alanın coğrafi verilerinin öncelikle insan yaşamına olanak tanınması gerekir. Fakat coğrafyasıyla yaşamaya olanak tanıyan her alan yerleşim yeri olarak seçilebilmiş mi sorusu akla gelir. Antik çağda öncelikle sadece hayatta kalabilme mücadelesi içerisinde olan insan kendisine yaşama imkânı sunan coğrafyayı ne kadar önemseye de süreç içerisinde bu durumun zaman zaman farklılaştığı çeşitli örnekler vardır. Su öğelerinin varlığını ön koşul sayan insanoğlu, barınaklarını inşa edebilecek malzemeyi bulabildiği alanları sürdürülebilir bir biçimde yaşam alanı olarak tercih etmiş ve korumuştur.

Silifke kenti örnekleminde değerlendirildiğinde hem Göksu Nehri'nin sunduğu olanaklar hem Toros Dağlarından, ormanlık alanlardan elde edilen ağaçların barınak yapımında kullanılması hem de dağların sunduğu gizlenmeye yönelik avantajlar kentin sürekli yerleşim alanı olarak seçilmesindeki en büyük etkenlerdir. Kent formunun oluşum şemasında ise o kentte yaşayan medeniyetler en büyük etkendir. Çünkü tarihi süreçte siyasi otoriteyi

öncelikleyen kimi zaman merkezde yer alan saraya çıkan radyal planlı kentler, kimi zaman da asayışı sağlamayı hedefleyen ızgara planlı kentler kurgulanmıştır. Bütün şemalar medeniyetlerin kültürel değerlerine, mimari üslup ve becerilerine, sosyal ve siyasi yaşamına bağlı olarak değişmektedir. Silifke kentinin de fiziksel kaderi aslında idari süreçteki yapılanmanın bir ürünüdür. Roma Döneminde ovalık kısımda etkin yapılaşan kent Göksu Nehri güney kıyılarında Roma kent planı prensiplerini yansıtır durumdadır. Kent formunda izlenebilen somut belgeler ve kalıntılar ışığında Roma Döneminin devamı niteliğindeki üst katmanların tamamında ızgara kent şeması sürekliliğini korur. Cumhuriyet döneminde kullanımı sürmeyen akropol alanının yansması olarak Silifke kalesi eteklerindeki kültürel rotalar kaybolmuştur. Helenistik dönemden itibaren varlığını koruyan antik yollar neredeyse kaybolmuş durumdadır. Silifke kenti için hazırlanan Koruma Amaçlı İmar Planının 1995 yılından itibaren geçerli olması, 1995 yılına kadar mimari üslubu bakımından özgün nitelikli birçok yapının kaybolmasının en büyük nedenidir.

Özetle çalışma içeriğinde anlatılan kent formlarına ilişkin genel değerlendirmeler ve Silifke özelinde kent formunun anlaşılması geleceğe dair kent planlamasına ilişkin veri sunmaktadır. Arkeolojik sit alanlarında kentsel planlama kararlarının geçmişin izlerinden yolar çıkılarak alınması, kentlerin kültürel mirasının sergilenmesinde ve aktarılmasında en önemli kıstaslardan biridir. Dolayısıyla bu çalışmanın gelecekte uygulanacak kentsel planlama düzenlemelerinde yöneticilere ve karar mekanizmalarına yol gösterici olması hedeflenir.

REFERENCES

- [1] Keleş, R., 100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Gerçek Yayınevi, Ankara, 1973; 7.

- [2] Sencer, Y., Türkiye'de Kentleşme, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1979; 9.
- [3] Tekkanat, S. S., Türkmen, S. N., Tarih boyunca kent formlarının biçimlenişi üzerine bir inceleme, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(4), 2018; 107-124.
- [4] Aktüre, S., Anadolu'da bronz çağı kentleri. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997; 78.
- [5] Aykın, E., Çizgilerle Tarsus'tan Anamur'a. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001; 5.
- [6] Uçar, A., Temettuat defterlerine göre 19. yüzyılda Silifke, İstanbul Silifke Kültür ve Yardımlaşma Derneği Kültür Yayınları, İstanbul, 2009; 11, 40.
- [7] Gürtürk, S., Silifke tarihi, Can Matbaası, Ankara, 1987; 17, 42, 49.
- [8] Aykaç, R., Silifke kalesinin kazıları sonucunda ortaya çıkan yerleşim dokusu, Yayımlanmamış Doktora Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Konya, 2018.
- [9] Yalçın, A., Geç devir Osmanlı Silifke'si (1860 – 1904), Taşeli Ofset, Silifke, 2024; 5, 7.
- [10] Mansel, A. M., Maarif vekilliği antikite ve müzeler direktörlüğü anıtları koruma kurulu, Silifke Kılavuzu. Maarif Matbaası, İstanbul, Sayı:8, 1943; 5.
- [11] Cahen, C., Osmanlılardan önce Anadolu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000; 73.
- [12] Aydınoglu, Ü., Mersin arkeolojik kültür envanteri (Mersin ilinde tescilli yapılmış sit / anıtlar), T.C. Mersin Valiliği, Mersin, 2007; 32.
- [13] Bütün, Y., Düünden bugüne yaşadığımız kente dair, Sesimiz Ofset, Silifke, 2005; 65.
- [14] Aktan, E. Ö., Kent biçimi-ulaşım etkileşimine ilişkin (tarihsel ve güncel) yaklaşımlar ve İstanbul örneği, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- [15] Spreiregen, P. D., The architecture of towns and cities, McGraw-Hill, USA, 1965.
- [16] Yenice, M. S., Kentsel planlama sürecinde Konya kent formunun gelişimi üzerine bir araştırma, Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2005.
- [17] Bayhan, İ. H., Şehir planlaması, İstanbul, 1969.
- [18] Morris, A. E. J., History of urban form-before the industrial revolutions, Longman Scientific & Technical, New York, 1994.
- [19] Evliyâ Çelebi, Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi. Cilt 9, çev. S. A. Kahraman, Y. Dağlı, R. Dankoff, 162, İstanbul, 2005.
- [20] Yalçın, A., Silifke'de sosyo ekonomik ve kentsel gelişme (16. yüzyıldan 19. yüzyıla), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EF AD), 4(1), 2021; 149, 155.
- [21] Laborde, L., Voyage De L'Asie Mineure, 120-132, Paris, 1838.
- [22] Keil, J., Wilhelm A., Monumenta Asiae Minoris Antiqua. Vol. III: Denkmäler aus dem rauhen-Kilikien, MAMA III, Manchester University Press, Manchester, 1931.